

Bombitz Attila

1971-ben születtem Dorogon. Tizennégyévesen, Baka István akkor megjelent Döbling című verseskötetével érkeztem először Szegedre, a Kincskeresők nyári táborába. Az első érkezés, a könyvecske, és mindaz, ami hozzájuk tartozik: barátságok, történetek, életek és írások mindmáig meghatározták ittlétemet. A verstrással Baka tanácsára hagytam fel húszévesen és kicsit szomorúan. Azóta, akkori tanácsa szerint, kritikákat, tanulmányokat írok

a mai magyar és német nyelvű (osztrák) irodalom történeteiről. Bosszúból és szeretetből mindenesetre rajta kezdtem kísérletezni. Az itt közölt, személyes hangú írás részletei 1994 nyarán, Bochumban készültek a távol lévő és már beteg Baka István vigasztalására.

Egy Testamentum részei

Baka István poétikai viláértelmezési szándékának egy lehetséges magyarázatát Rilke-parafrázissal modellálnám: egyik levelében a „klasszikus modernnek“ költőfejedelme arról beszél, hogy legyen az alkotó művész önmagában is teljes világ, találjon meg mindent önmagában és így a Természetben, amelyhez hozzátartozik. E fogalmak szerint Baka költészetében különösképpen e klasszikus értelemben vett hagyománykövető és nyelvileg új korrespondenciákat felmutatni kívánó poétikai beállítódással találkozunk: a világ újraírásának szándékával, amely világalakításban saját eszköztárral értelmeződnek egzisztenciális viszonyulásaink. Rész és egész e világlátásban szerves egységet alkot: korábbi művek jelennek meg új strukturáltságban, motivikus és szimbolikus kép- illetve történetesorok értelmezik spirálszerűen önmagukat. A rendkívül gazdag metafora-nyelv és az általa előtűnő, aprólékosan leírt, metamorfizált világ-kép ugyancsak a hagyomány, ha úgy tetszik: a rilkei világ leltárszerű és egzisztenciális modelljének újraírt eredménye. Bakánál a nyelvművészet éppen az egyéni, determinált sorson való felülemelkedést célozza meg, ez pedig következetesen működik: Baka versesköteteit olvasva olyan metamorfikus világba kerülünk, ahol a legapróbb, (és hétköznapiabb) mozzanatok is világmagyarázó funkcióval rendelkeznek. A világ kitalálása már a kezdet kezdetén megtörtént; az első képek, mint „Az éj, e csillagokkal kivert / vaskesztyű Isten kezén“, vagy „A felhők közt bakancsszögek: / rúgások csillagképei“, vagy „A zivatar ezernyi tüje / kihímezi a réteket“ világalakító alaptendenciáikban végigolvashatók minden kötetében. E képi látás- és beszédmód korrespondencia-

felfejtése mikro- és makrokozmosz, illetve a mindennapi léthelyzet és az egyetemes törvényszerűségek között dialogizál rendkívül összetett, többszörös áttétellel működő kép- és történet-soraival. A teremtett poétikai alapanyag a világalakító korrespondenciákat az egyén fokozatosan mélyülő és az egzisztenciális rettenetből fakadó semmisség- és megsemmisíthetőség tudatáig modifikálja. Csak néhány példa a sokszor kíméletlen látás és láttatás exemplumából:

*Kiömlött vériünket beissza a
Semmi fűrészpóra s kilóg a lószőr
Istenből mint kibelezett babából*
(A Jelenések könyvéből)

*hőmérőtokból mint asszony-hüvelyből
világra csusszant egykor*
(Fémhőmérőtok)

*Vagyunk Szaturnusz gyermekei mind:
Vonagló hús, belek, megtöltve fénnel és mocsokkal;
Mint fűszert, kőst, szórta ránk a kint
Atyánk, s most nyeldes minket fuldokolva.*
(Szaturnusz gyermekei)

*De csillagok zsírkarikák nem úsztak
Fejem fölött ily savanyú-sovány
A lé amelybe csontnak s némi húsnak
Pottyantam rég egy téli éjszakán*
(Szentpéterváron újra)

Baka István kétpólusú képeinek egyik oldalán mindig a makrokozmoszt jelölő motívumok állnak (Hold, csillagok, Tejút), amelyek képi síkon világegész-történetet generálnak, míg egy másik oldalon az alapléthelyzet szükségszerűségei sorakoznak (baba, hőmérőtok, leves, zsírkarika, fűszer, fűrészpör), mindaz, ami megteremti, ha szűkebb körben is, az individuális életkeretet. A kétpólusosság azokban a többszörös áttételű képekben válik meghaladottá, amelyekben az önreflexivitás világalkotó funkciója mellett hangsúlyos, motívus-szimbolikus történetre is igényt tart:

*Itt bent, a tompa, téglából rakott
Boltív - a menny silány paródiája –
Alatt havas mezők: papírlapok
Fagyán ropog a tollam, és a tájra
Krikszkrakszol róka-üzte nyúlnyomot:
Verssorokat - még menekül az eszme,
S ha végül felbukik, prédául esve,
Fröcskölnék, mint a vér, a mondatok.
Ki tudja: rézsut-fényű virradat*

*Vagy guillotin zuhan sovány nyakamra?
Fűrészpor issza be szavaimat.*

*Nyúl marquis, róka-sans-culotte-fogakkal
Szaggattatom, - futnék, de nincs hova.
Alszik a télben Alsósztrégova.*

(Tél
Alsósztrégován 2)

E szonett nem csupán megteremti a világegész (a föld: 'havas mezők', 'nyúl' és 'róka', illetve a menny) újraírt, köztes terét és történetét, de e kapcsolatra ráíródik a mű-teremtés reflexív története (havas mezők: 'papírlapok', róka-űzte nyúlnyom: 'verssorok'), a szituatív és reflexív motívumsor tovább emblematizálódik. Az ember tragédiájának szerzői-szituatív és immanens-embematikus történetével (Madách- világkép és teremtés, illetve a Tragédia szüzsé-története). E komplex rétegződés az egymásraíródás következtében tartalmazza a világ rész-történeteinek egymástól leválaszthatatlan egészét.

Az egzisztenciális rettenet elviselhetősége Baka poétikájában három alappilléren nyugszik. A pillanat nyugalmát a bor, a kéj és a zene hármastörténete fogja össze. Baka klasszikus műveltsége és verseinek szigorú formája, akár ha rímtechnikáról, akár ha verselésről van szó, egész költészetében szigorú, kérépíthetetlenül zárt kompozícióban jelenik meg. Apollóni a látszatkülső: nyugodtságot, bevégzettséget és lemondást tükröz. Miközben az apollóni álarc, a külső keret mögött Dionüszosz fékezhetetlen gyönyöre, vágya, fájdalomja és kínja tombol a magánmítosz ismétlődésében. Es e kettősségben éppen a minden kereteket meghaladó dionüszoszi költészet győzedelmeskedik a valós világ fájdalomjai felett, mert hiába Dionüszosz szétmárt és szétzuhant istensége, mégis száz és száz maszkban lép újra elő és példázza a mindenkori egyetlen, az individuum rettenetét, mert övé a mámor, amelyben feloldódhat a szétzuhant vagy szétesett egykori egész. A mámor ideje azonban korlátozott, elmúltával annál kízóbb éhség gyötri a Dionüszosznak hódolót; makrokozmoszi apokalipszissé változik az individuum rettenete. E tekintetben a Változatok egy gyerekversre macska-istene és csillag-egerei gyengéd előképei a Szaturnusz gyermekei víziójának. Baka kíméletlenül fokozza mítoszainak képeit: hogy az embert „felzabálják“ az istenek, hogy „megfőzetik“ a lét „levében“, az már Az Apokalipszis szakácskönyvéből ismert volt. A Sztyepán Pehotnij-ciklus harmadik füzetének szimbolikus történetesora azonban meghatározóan e „Nagykonyha“ kontextusából meríti képeit.

*Mi sem természetesebb;
„Ha már a hús-vér szégyenébe hoztál,
/ hadd üljek még terített asztalodnál,
/ Világ Ura!...“*

(Trisztán sebe)

Mert övé a bor hatalma:

*És részegítő ivben hull alá
A csapra vert magasság óbora
S ha majd a hordó kiürül, dohot
Lehelnek ránk a dongaboltú mennyek*
(A Jelenések könyvéből)

*Úzóbe vett az unikornis engem
Erdőn-mezőn át kergetett szüntelen
Dugóhúzó-csavarodású nyársat
Szegett reám ha feldőf rá kiránthat
Mint parafát palackjából e létnek
Sötétség bora önti el a rétet*
(Egy csepp méz)

És övé a kéje is:

*S a vér-izamos csatatereken
is vágytól síkos öled keresem*
(Aeneas és Dido)

*Sötét vizekre szállt hajód,
Izolda, és megmámorosodott
az árboctól, mit én döftem beléje...*
(Trisztán sebe)

*Néva-seb Éva-hasiték
magad
Megadva nyúlsz el míg zihál a szél
És tomporod fagyára rátapad
Vér-ondó-foltos lepedőd a Tél*
(Prelűd)

És a zenéről, amely a líra édestestvére: Liszt-, Mahler-, Rachmaninov-, Ravel-, Schumann-átiratok futják át a versszövegeket...

Dionüszosz összes maszkja a Baka Istváné is egyben. Talán innen ered a költő eredendő rejtőzködése: a sok „szerep“ Liszttől, Széchenyin keresztül, Yorickon át Sztjepán Pehotnijig, Hány Jánosig és Toldi Miklósig, és mindeközben ki mindenki még, a darabokra szakítottság lét-állapotát írja körül. Hogy ezek a figurák, s a rajtuk keresztül megszólaló alanyi költő oly rezignáltan és letisztultan állnak a végzet, a sors előtt, az Apollón állatistultsága és álószintesége, mert minden egyes kép és történet mögött ott bujkál a fájdalom, a panasz, a vágy és a szenvedély. Hiába a klasszikus, zárt forma, a mérték és a belátó lemondás, Dionüszosz

mítosza annál inkább áttűnik a világ rettenetén. A rejtőzködésnek, a maszknak egy célja van: azt a pillanatot, a jelenbe sűrített múlt és jövő pillanatát megragadni, amikor az oppozíciók egymásban feloldódva és kioltódva kimondhatóvá változnak. És a kimondhatatlan kimondása segíti hozzá Baka Istvánt ahhoz, hogy megváltoztassa a változtathatatlant:

*De felláznak egyszer a szavak,
és ha a dallam nem fog szövegén,
a szöveg változtat majd dallamán.*

(Egy József Attila-
sorra)

Aeneas, Fredmann és Trisztán azok a „rejtőzködések“, akik mögül Baka István a Sztjepán Pehotnij testamentuma első ciklusában „kiszól“. Három maszk, három monológ, amelyek a három füzetnyi Sztjepán Pehotnij-versben érik el teljességüket. Az első Baka-kötetek szorongó, a világ közönyétől megdermedő alanyiséga a poétikus egzisztencia objektívált, tárgyyszerű leírásává modifikálódik. Aeneas a legnagyobb könnyűséggel mond le gyönyöreinek hölgyéről, pedig a „hideg“ és „szenvtelen“ szonettet belülről a szeretet-gyűlölet feloldhatatlan, és mégis egymásban kioltott szenvedélypárja szakítaná szét. Fredmann biblia-idézetei a lemondás véglegessége és a megmaradás közti küzdelem feszültségét fokozzák. Trisztán hajnala apokaliptikus pusztulás előképe; a vörös színben úszó égi tenger bár felvillantja az új nap és új világ ébredését, mégis a tengernyi vérözönt szimbolizálja. E léttapasztalatból mindenki kiveszi a részét. Sztjepán Pehotnij szerepe más, de sorsa ugyanaz: a kezdet és a vég egybemosódása:

*Kihűlt, mosogatólélszürke éjben
Fekszem: kanál a dézsa fenekén;
Arcomra zsír tapad piszkosfehéren -
Bemocskol és elmélyít a fény;
S csak bámulom, az ablakra meredve,
Hab-felhők közt hogy úszik és forog
A porcelántányér-hold ellebegve;
Körötte dermedt zsírcsepp-csillagok.*

(Társbérleti éj)

Baka István egész költészete sötét felhőként borul az olvasóra. És e sötét tónus a maga színes variációiban idővel mind árnyaltabban és győztesebben kerül ki a végső omlás alól. Baka István vékonyka, karcsú kötetei egzisztenciális retteneteik következtében súlyosak. Mind súlyosabbak, de nélkülük köztes létünk sem lehetne teljes. Az egzisztencia rettenete a világegész része. Ahogy a mindenkori olvasó is e valóságosan kitalált világegész része.

Szegedtől Szegedig, 1998